

УДК 378-026.15

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.14>**О. В. Боровець**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету**Т. В. Яковишина**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження викликана тим, що в педагогічній площині креативність розглядається як творча здібність, яка є потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки. На переконання авторів, саме творча обдарованість може стати могутнім стимулом економічного розвитку й засобом національного престижу. Ця обставина й актуалізувала перед практичною освітою завдання виховання креативної особистості, здатної до творчої діяльності в різних сферах життя.

У публікації здійснена спроба смислового розрізнення творчості та креативності. Дослідження базується на розкритті сутності понять «творчість» та «креативність». За результатами наукового пошуку авторки дійшли висновку: об'єднує ці поняття думка про те, що творчий процес ґрунтується на натхненні автора, його здібностях, традиціях, якими володіє людина, тоді як креативності притаманним є прагматичний елемент, який проявляється в розумінні того, навіщо потрібно щось створювати, для кого потрібно щось створювати, як потрібно щось створювати і, власне, що саме потрібно створювати.

Виокремлено та охарактеризовано низку якостей творчої особистості здобувачів ЗВО, на які слід опиратися викладачам в організації креативного освітнього процесу, зокрема увага дослідниць акцентована на вагомій рисі творчої особистості – здатності пристосовуватися до будь-яких, навіть найскладніших умов. Авторки дійшли висновку, що в теперішній час креативність значною мірою слугує своєрідним механізмом адаптації особистості майбутнього фахівця до швидкоплинних соціальних умов.

Дослідницями з'ясовано, що формування креативності у студентів пов'язано з проходженням ними низки етапів, кожен з яких є необхідним для того, щоб розвиток особистості відбувався гармонійно. Так, кожен із зазначених етапів включає низку послідовних дій, які дозволяють пройти етапи з мінімальною кількістю труднощів та перепон. Зроблено висновок про те, що основна мета формування креативності у здобувачів вищої освіти – «розбудити» в собі творця та максимально розвинути закладений творчий потенціал.

Ключові слова: креативна взаємодія, креативний розвиток, творчість, творча особистість, творчий потенціал.

Постановка проблеми. Закон України «Про вищу освіту» у статті 26 чітко вказує на необхідність створення в закладах вищої освіти необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [1]. Така пильна увага з боку держави до проблеми розвитку креативності викликана тим, що одним із основних завдань освітньої системи в умовах сьогодення є виховання талантів, збагачення на цій основі творчого потенціалу всього народу. У цьому контексті доречним є звернення до інноваційної креативної освіти, яка базується на застосуванні позитивних засобів креативної педагогічної системи у вихованні духовно багаті, соціально активної, фізично розвиненої творчої особистості.

У педагогічній площині креативність розглядається як творча здібність, що є потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки. Безперечно, що саме творча обдарованість може стати могутнім стимулом економічного розвитку й засобом національного престижу. Ця обставина й актуалізувала перед практичною освітою завдання виховання креативної особистості, здатної до творчої діяльності в різних сферах життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність феномену «креативність» зумовила багатовекторність його вивчення. Так, розвиток креативності як важливої складової частини особистості сучасного педагога отримала наукове обґрунтування у працях О. Бодальова,

Л. Виготського, У. Джеймса, Г. Костюка, Ж. Піаже, С. Рубінштейна та багатьох інших. Зокрема, Г. Айзенк, спираючись на дослідження Дж. Гілфорда про дивергентне мислення, акцентував свою увагу на тому, що креативність є компонентом загальної розумової обдарованості.

За таких обставин зростає значущість освітнього напрямку дослідження проблеми креативності. Так, у педагогічній площині належно осмислено такі аспекти, як діяльнісний (творчість як діяльність людини, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей) та особистісний (детермінантою творчості є креативність). Так, подібної думки дотримується низка науковців (Н. Гузій, Ю. Кулюткін, М. Лазарєв, С. Сисоєва, П. Торренс, Х. Трик, Т. Шамова, Г. Щукіна), які наполягають: визначальною якістю творчої особистості є креативність, яка, з одного боку, постає важливою характеристикою діяльності, умовою та її результатом, а з іншого – це цілісна особистісна якість, яка є системоутворювальною ланкою у структурі професіоналізму вчителя. Теоретичним підґрунтям зазначеної проблеми стали розроблені нові програми, методи та прийоми розвитку творчих здібностей (Н. Бабаєва, В. Дружинін, В. Моляко, А. Сологуб, Н. Хазратова, О. Яковлева).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на виявлене поживання в наукових колах досліджень проблем творчості, зокрема розвитку креативності, питання формування креативності в майбутніх педагогів в умовах орієнтації на людину як головну цінність, застосування багатогранності особистості у розв'язанні професійних завдань – не знайшло належного опрацювання.

Метою нашої публікації стала спроба смислового розрізнення творчості та креативності, обґрунтування умов формування креативності у здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що поняття «творчість» і «креативність» мають свої відмінності. Існує чимало досліджень із різних аспектів творчості, що так чи інакше стосуються окресленої проблеми. Так, їх об'єднує думка про те, що творчий процес ґрунтується на натхненні автора, його здібностях, традиціях, якими володіє людина. Щодо креативності, то основоположним для неї є прагматичний елемент, який проявляється в розумінні того, навіщо потрібно щось створювати, для кого потрібно щось створювати, як потрібно щось створювати і, власне, що саме потрібно створювати [2].

Вищевикладене актуалізує рефлексію про орієнтацію креативності на особистість, на відміну від творчості, яка акцентує увагу на діяльності та її результаті. Тому вважаємо, що ототожнювати ці

поняття не зовсім правильно. З огляду на вищезазначене постає логічно виправданим вести мову про творчу діяльність у випадках, коли йдеться про певний продукт цієї діяльності: чи то презентація, малюнок, вірш або самостійна ідея. Зауважимо, що традиційно в українській мові прийнято продукти творчості називати «творчістю». Тобто цей термін виходить за межі сфери особистості і робить акцент на результатах діяльності особистості.

Щодо терміна «креативність», то у його тлумаченні такий підхід неможливий, оскільки в терміні прослідковується швидше визначальний, аніж змістовний сенс, який можна було б висловити, перекладаючи термін «creative» на українську мову як «творчість». А коли ми говоримо про креативність, то маємо на увазі процес суб'єктивного пізнання індивідом феноменальної і смислової сутності навколишнього світу, об'єктивної реальності. Йдеться не про створення зримого, матеріального продукту. Результатом креативного процесу є, власне, формування особистості, створення унікального мікрокосмосу – людської індивідуальної психіки, душі тощо.

К. Роджерс наполягав, що чим більше людина спирається на особистий досвід, тим більше її поведінка стає креативнішою, і ця креативність, швидше за все, буде конструктивною. Відкритість досвіду в такому контексті передбачає відсутність ригідності та взаємопроникнення меж між окресленими поняттями, думками, ідеями та гіпотезами, а також можливості отримати будь-яку кількість суперечливої інформації без спроби розв'язати ситуацію. Колишній конформістський спосіб життя змінився, став більш творчим, для нього характерною стала вільна та активна участь у різних видах діяльності та пошук нових стимулів. Новий спосіб життя доповнив принципи, згідно з якими яких саме креативності необхідно дотримуватися в життєдіяльності [5]. Креативність виступає як спосіб самореалізації особистості.

На тлі широкого спектра тлумачень більшість науковців креативність розуміють по-різному: проблема, яку потрібно вирішувати творчо; процес, що веде від проблеми до продукту, його характеристик, фаз; продукт, який розглядається як прояв творчості; особисті якості творця, його особливості, поведінка тощо; зовнішні передумови та умови творчого мислення, його прояви у вузькому середовищі, в обмеженій сфері діяльності або в макросередовищі, створеному історією, культурою, суспільством [2; 3; 4].

Акмеологія в розгляді проблеми креативності акцентує свою увагу на взаємозалежності процесу, результату та розвитку особистості. Виходячи із цього, об'єктивно існує природний зв'язок між творчим освітнім процесом та продуктивним результатом у креативному розвитку творчої індивідуальності.

У цьому сенсі креативність тлумачиться як динамічно розвиваюча структура особистості, що характеризується оригінальністю та цілісним набором таких особистісних характеристик, як: творчий потенціал, творча активність, творча спрямованість, творча індивідуальність, ініціативність, імпровізація, які сприяють формуванню творчої зрілості у процесі самоактуалізації [2].

Потужним джерелом креативного розвитку здобувачів вищої освіти визначаємо спонтанність творчого самовираження. У цьому випадку виникає закономірне питання про можливість інтенсифікації спонтанності в разі її нестачі, або можливості її пробудження – в ситуації відсутності. Найбільш можливим є виникнення спонтанних реакцій, стимульованих в умовах, які забезпечують безпеку й захист, оскільки такі умови дозволяють особистості «переграти» ситуацію й отримати таку бажану можливість розуміння і підтримки. Ця обставина є найбільш значущою у формуванні креативності у здобувачів старших курсів в умовах, коли це не згуртований колектив або існує кілька лідерів, що борються за владу в студентській групі [4].

Наше дослідження детерміноване безперервними дискусіями щодо креативної освіти, яка має бути орієнтованою на розвиток творчих здібностей майбутнього педагога, закріплення в його професійній свідомості установки на інновації, що включає аналіз проблем і варіантів діяльності. Власне, саме така освіта спонукає до самостійного осмислення дійсності, самопізнання індивідуальності, перетворення знань у потенціал мислення і саморозвитку.

Виокремимо низку характеристик творчої особистості здобувачів вищої освіти, на які слід спиратися викладачам в організації креативного освітнього процесу: 1) наявність нової або недосяжної значущої суспільно корисної мети (або системи цілей); 2) наявність програми (або програмного пакету) для досягнення мети та контролю за виконанням цієї програми; 3) прагнення та виконання величезного обсягу робіт у реалізації запланованих проєктів; 4) оволодіння технікою розв'язання проблем, що зустрічаються на шляху до мети; 5) здатність захищати свої ідеї, переносити невизнання, нерозуміння обраного шляху, вміння «тримати удар», відданість меті; 6) здатність оцінити відповідність досягнутих результатів.

Виокремлюють ще одну вагому рису творчої особистості – здатність пристосовуватися до будь-яких, навіть найскладніших умов. Єдина умова – система освіти має функціонувати відповідно до законів та положень, творча особистість засвоює ці закони за короткий проміжок часу, пристосовуючи до них свою поведінку. У теперішній час креативність значною мірою слугує своєрідним механізмом адаптації особи-

стості майбутнього фахівця до швидкоплинних соціальних умов [4].

Формування креативності в майбутніх педагогів відбувається поетапно, причому кожен з етапів необхідний для того, щоб розвиток особистості відбувався гармонійно:

1. Створення сприятливих умов, необхідних для активізації творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

2. Активізація творчого потенціалу за допомогою спеціально підібраних технологій творчого самодослідження і самовираження.

3. Аналіз виникаючих у процесі творчості проблем, обмежень і блокувань, із подальшим їх опрацюванням.

4. Закріплення отриманих на попередніх етапах навичок і використання цих навичок у подальшій професійній діяльності [4].

Кожному з вищезазначених етапів притаманна низка послідовних дій, що дозволяють пройти кожен етап із мінімальною кількістю труднощів та перепон. Охарактеризуємо ці дії.

1. Створення сприятливих умов, необхідних для активізації творчого потенціалу.

Створення таких умов передбачає наявність у навчальній групі атмосфери прийняття та довіри. У разі відсутності такої атмосфери необхідно максимально сконцентрувати увагу на створенні таких умов, що сприяють її виникненню. Вони можуть з'явитися упродовж перших зустрічей із групою. Кількість таких зустрічей залежить від ступеня довіри в групі, використання провідних технологій та залучення учасників у групову взаємодію.

Слід звернути особливу увагу на те, що під час проведення навчальних занять, особливо на перших, ми маємо можливість тільки створити умови, необхідні для того, щоб процес творчості міг здійснюватися, але здійсниться він чи ні, частково знаходиться поза нашим контролем. Відомо тільки, що в разі наявності у групі довірливих відносин процес саморозкриття йде легше, що полегшує процес самовираження.

Акцентуємо увагу на те, що особливу цінність має не сам кінцевий результат або продукт творчого самовираження, а той спектр емоцій і відкриттів, який супроводжував створення цього продукту в процесі виконання завдання або справи. Наприклад, малюнок, виконаний членом студентської групи, який не має спеціальної художньої освіти, може стати для автора композицією, насиченою глибоким змістом, і сприйматися ним як джерело позитивних емоцій. Інші учасники групи можуть відчувати те ж саме, а можуть переживати свій спектр емоцій і реакцій на малюнок, представлений учасником, або ж залишатися байдужими.

На цьому етапі рекомендується використання технологій, спрямованих на організацію групової взаємодії. До числа таких технологій відносяться

елементи групових розминок, психодрами, театру спонтанності, гештальт-терапії, рольові ігри. Ці технології за вмілого їх застосування та поєднання дозволяють у досить короткий термін опрацювати основні страхи, пов'язані із самовираженням і самопрезентацією в групі.

2. Активізація творчого потенціалу.

Робота на цьому етапі передбачає наявність певного рівня базової довіри учасників групи один до одного і до викладача. У разі, якщо попередній етап роботи був проведений успішно, рівень довіри формується автоматично.

Компонент творчого самовираження у процесі навчання пов'язаний з унікальністю та самобутністю кожного здобувача в будь-який момент часу. Розглянутий у такому аспекті творчий компонент стає на шлях розвитку без страху зробити помилку в будь-якій новій дії. Процес творчості перетворюється на шлях самопізнання, розширення контакту з оточуючими і із самим собою, наслідком чого є збільшення ресурсу особистості здобувача та поступове розширення ступеня свободи застосування набутих на заняттях практичних навичок.

Слід звернути особливу увагу на те, що в ситуації навчання креативність є добровільною дією, спрямованою на самопізнання та саморозкриття в першу чергу і вимагає від викладача створення в навчальній групі доброзичливої атмосфери, яка включає в себе безоціночність і прийняття кожного здобувача у групі таким, яким він є [2].

Якщо ця умова не буде дотримуватися повною мірою, то творчі ресурси так і залишаться у згорнутому стані, оскільки буде відсутній акт самоцінності творчості незалежно від результату й подальшої оцінки.

3. Аналіз виникаючих у процесі творчості проблем, обмежень і блокувань із подальшим їх опрацюванням

Цей етап проводиться з використанням арт-педагогічних технологій і технік рольового моделювання. Означені технології дозволяють працювати зі здобувачами в м'якій і ненав'язливій формі [2].

Велика частина блокувань зазвичай пов'язана з темами, які є актуальними на даний момент часу. У більшості випадків появи блокувань можна уникнути в ситуаціях, коли у групі існує атмосфера розуміння й безпеки. У роботі зі студентами рекомендується на першому занятті, присвяченому знайомству і виявленню очікувань, дати зрозуміти, що програма дисципліни буде спиратися на їхні запити. Така програма повинна стимулювати майбутніх педагогів до подальшого професійного росту.

Доцільно на першому ж занятті чітко простежити за виконанням усіма студентами правил групової роботи. Означені правила формулюються викладачем разом зі здобувачами на стадії знайомства. Бажано, щоб необхідність їх дотримання була чітко обґрунтована викладачем. Оскільки

групові правила слугують задля збереження психологічної безпеки викладача і студентів, ці правила слід запропонувати в м'якій формі, а не наполегливо їх нав'язувати.

У разі, якщо будь-які правила викликають в учасників протест, їх можна пояснити або перетворити, виходячи з потреб студентської групи. Не слід навантажувати групу надмірною кількістю правил, оскільки це може створити враження, що взаємодія викладача і здобувачів пов'язана із прийняттям великої кількості обмежуючих переконань, що не узгоджується із самим освітнім процесом і перетворює його в нудне заняття, виключає творче самовираження. Найкраще запропонувати п'ять основних правил (конфіденційність, безоціночність, черговість, добровільність, правдивість) і вводити основні правила за необхідності у процесі подальшого навчання.

Як критерії оцінки ефективності тих чи інших форм і методів креативної взаємодії повинні виступати не тільки показники, що враховують ступінь оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а й показники сформованості певних особистісних якостей, що характеризують різні сторони розвитку інтелекту, духовності, творчих здібностей здобувачів вищої освіти.

Висновки і перспективи у цьому напрямі.

Отже, особлива увага в освітньому середовищі ЗВО повинна приділятися розвитку креативності здобувачів вищої освіти. При цьому креативність розуміється нами як інтегральна стійка характеристика особистості, що визначає її здатність до творчості, прийняття нового, нестандартного творчого мислення, генерування великого числа оригінальних і корисних ідей. Основна мета формування креативності у здобувачів – «розбудити» в собі творця та максимально розвинути закладений творчий потенціал. Креативне освітнє середовище повинне не тільки надавати можливість кожному студенту на кожному освітньому рівні розвинути вихідний творчий потенціал, а й (а це на наш погляд – головне) збудити потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформуванню в людини об'єктивну самооцінку. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні вимог до креативного освітнього середовища у ЗВО з урахуванням ступенів проблемності, безперервності й спадкоємності, прийнятті здобувача вищої освіти та включенні його в активну освітню креативну діяльність.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Кречетников К. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : монография. Москва : Госкоорцентр, 2002. 296 с.

3. Махлай О. Творчість і креативність: психологічна сутність та зміст понять. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України серія: психологічні науки*. 2017. № 3(8). С. 139–152.
4. Петришин Л. Креативне середовище як педагогічна умова формування креативності майбутніх соціальних педагогів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 61–71.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогресс, 1994. 318 с.
6. Туник Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Санкт-Петербург : Иматон, 1998. 158 с.

Borovets O., Yakovyshyna T. Conditions for the formation of creativity in higher education

The relevance of the study is due to the fact that in the pedagogical plane, creativity is seen as a creative ability, which is a powerful factor in the development of personality, determines its readiness for non-standard thinking and behavior. According to the authors, it is creative talent that can become a powerful stimulus for economic development and a means of national prestige. This circumstance also actualized before practical education the task of education of the creative personality capable of creative activity in various spheres of life.

The publication attempts to distinguish semantically creativity and inventiveness. The research is based on revealing the essence of the concepts of "creativity". According to the results of scientific research, the authors came to the conclusion that these concepts are united by the idea that the creative process is based on the author's inspiration, his abilities, traditions, while inventiveness is characterized by a pragmatic element, which is manifested in understanding why to create something, for whom you need to create something, how to create something and, in fact, what exactly you need to create.

A number of qualities of creative personality applicants are singled out and characterized, which teachers should rely on in organizing the creative educational process, in particular, the researchers focus on an important feature of creative personality – the ability to adapt to any, even the most difficult conditions. The authors came to the conclusion that at present inventiveness largely serves as a kind of mechanism for adapting the personality of the future specialist to the fleeting social conditions.

Researchers have found that the formation of creativity in students is associated with the passage of a number of stages, each of which is necessary for the development of personality in harmony. Thus, each of these stages includes a series of sequential actions that allow you to go through stages with a minimum of difficulties and obstacles. It is concluded that the main purpose of the formation of creativity in higher education seekers is to awaken the creator and maximize the inherent creative potential.

Key words: *creative interaction, creative development, creativity, creative personality, creative potential.*